

построений так и не утвердилась. По-видимому, данные синтаксические конструкции можно считать результатом включения высказываний темы в состав предложения. В конкретном речевом употреблении происходит наложение высказывания темы на определенную модель двусоставного или односоставного предложения. Местоимения выступают при этом средством актуализации предложения.

В роли коррелята высказываний со значением темы может выступать и местоименное сочетание *и тот*, которое имеет усилительное, уступительно-акцентирующее значение и приближается по функции к частице. Полностью превратилось в частицу сочетание *и то*: *Посмотреть — и то от-радно* (А. Твардовский). О близости рассматриваемого сочетания к частицам свидетельствует и то, что в большинстве случаев местоименное сочетание составляет единую интонационную группу с выделяемым словом. Но в отличие от частицы *и то* местоимение в сочетании *и тот* обладает способностью изменяться по родам, числам, падежам. Акцентируемая форма может стоять в любом падеже, но чаще употребляются именительный и винительный прямого объекта. Если выделяемое существительное употребляется с предлогом, он может сохраняться и в местоименном сочетании: *Ветер и тот не утихает сразу* (М. Шатров); *Даже одежду и ту на деревенский пошиб носила; На солнце и на то затемнение находит* (Ф. Абрамов). «Русская грамматика» рассматривает подобные конструкции как один из способов выражения субъективно-модальных значений средствами словопорядка.

Местоименное сочетание *и тот*, наряду с частицами *даже, на что* и др., служит дополнительным средством выражения актуального членения: оно придает рематический статус той части высказывания, которую выделяет. Тематическая часть при этом может отсутствовать. Напр.: *Даже мать и та смирилась, не понимая дочери* (Г. Семенов); *И помощь, и участие — все теперь не просто. Уж любовь, и та...* (А. Вампилов). Главное назначение сочетания *и тот* в анализируемых построениях — функционировать в качестве актуализатора высказывания.

Участвуя в коммуникативной организации высказывания, местоименное сочетание *и тот* выполняет и дополнительную нагрузку: оно формирует «теневую» контекст (термин Т. М. Николаевой), указывает на определенное имплицитное содержание, вводя в высказывание пресуппозицию и оформляя модальную рамку предложения (субъективная часть смысла). Скрытые компоненты смысла могут быть представлены в контексте и эксплицитно: *Все, все было сейчас иным, чем раньше, в ее время. Даже коровы и те стали какими-то другими* (Ф. Абрамов). В целом изучение семантики частиц с точки зрения их отношения к выражению пресуппозиции как выразителей фона знаний в свернутом виде представляется наиболее перспективным (исследования Т. М. Николаевой, И. М. Копыленко, Т. А. Яцюк).

Функциональная нагрузка местоименного сочетания *и тот* может еще более увеличиваться: оно используется для выражения сопоставительных, точнее, градационных отношений, передающих нарастание или убывание значимости. Напр.: *Земля наша малая, не то что скотину, — курицу, скажем, и ту выпустить некуда* (Л. Толстой). Местоименное сочетание в этом случае выступает в роли союзного средства, восполняет отсутствие второй части двухместных союзных соединений *не только ... но и, не то что ... а* и др.

В. М. ЛЯШУК

НЕКОТОРЫЯ ПРАЦЭСЫ У РАЗВІЦІ МОУНА-ВЫЯЎЛЕНЧЫХ СРОДКАЎ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

У дачыненні да народа з развітой літаратурай (а іменна такой з'яўляецца беларуская сучасная літаратура) можна гаварыць аб існаванні ў яго мастацкай мовы як асновы літаратурнай творчасці. Агульныя зака-

намернасці гэтай мовы вызначаюцца спецыфікай літаратуры як вобразнай формы грамадскай свядомасці, пазнання рэчаіснасці. Разам з тым, мастацкая (і ўвогуле літаратурная) мова кожнага народа нясе адбітак нацыянальнай спецыфікі. Беларуская нацыя і яе духоўная культура сфарміраваліся на вяскова-сялянскай сацыяльна-культурнай глебе, што вызначыла устойлівае развіццё моўна-выяўленчых сродкаў беларускай літаратурнай мовы ў напрамку размоўна-бытавога стылю, творчай пераапрацоўкі народна-гутарковага слова, выкарыстання моўных сродкаў фальклору і г. д.

Развіццё літаратуры і мовы — працэс няспынны, невычэрпны. У наш час беларускія пісьменнікі ўсё больш аналітычна, шматмерна даследуюць рэчаіснасць. Выразна адчуваецца ўзмацненне інтэлектуальнага пачатку нашай літаратуры, яе ўзросшая канцэптуальнасць, таму асаблівую надзённасць набывае праблема далейшага ўдасканалення мовы, абнаўлення моўных вобразных сродкаў. Сучасны працэс развіцця моўна-выяўленчых сродкаў характарызуецца, з аднаго боку, імкненнем пісьменнікаў паўней выкарыстаць скарбы агульнанароднай, гутарковай беларускай мовы, з другога — пошукам новых шляхоў узбагачэння лексікі.

Задача далейшага развіцця мовы закранае праблему адносін да дыялектызмаў. Дыялектная лексіка — традыцыйны шлях узбагачэння сродкаў беларускай літаратурнай мовы. Вялікую ролю адыграла дыялектная лексіка ў дарэвалюцыйны час, а затым у 20—30-я гады для станаўлення нарміраванай беларускай мовы і выпрацоўкі строгіх прынцыпаў і норм адбору моўнага матэрыялу. Аналіз твораў сучаснай беларускай літаратуры пераконвае ў тым, што ў наш час цікавасць беларускіх пісьменнікаў да выкарыстання дыялектных слоў значна ўзрасла. У мастацкіх творах сустракаюцца дыялектызмы розных тыпаў: лексіка-семантычныя — *паніва, дзюраём, шэлбы* (В. Адамчык); лексіка-фанетычныя — *картопля, проўда, нешцэ* (В. Адамчык), *скосо, перажылося* (В. Вітка); марфалагічныя — *цыганэ, ёсцека* (В. Адамчык), *рабіцьмецца, мецьмецца* (В. Вітка), *спазнацьмеш* (Р. Барадулін). Сэнс многіх дыялектызмаў, асабліва лексіка-семантычных, застаецца для чытачоў неразгаданым, у сувязі з чым узнікае пытанне: у якой ступені апраўдана іх шырокае выкарыстанне у мастацкіх творах?

Сучасная мова мастацкай літаратуры багатая індывідуальнымі новаўтварэннямі, якія складаюцца па словаўтваральных мадэлях літаратурнай мовы і таму вызначаюцца своеасаблівым нацыянальным каларытам: *крыгагром, спаныленая* [вёска] (Р. Барадулін); *васількуюць* [нівы], *няўсёдная* [радасць] (К. Камейша); *цудаздабытчык, безназоўнасць* (А. Куляшоў); *адкрывавіла* [вайна], *недарослы* [розум] (Н. Гілевіч); *сцукраваны* [снег] (В. Адамчык); *заравінка* (А. Лойка).

Нетрадыцыйным шляхам адбываецца шырокае ўключэнне ў мову мастацкіх твораў дакладных навуковых тэрмінаў і паняццяў, інтэрлексаў — розных агульных і ўласных назваў (*радары, метраном, кібернетыка, планета, Хірасіма, Жэнева, Пампея* і інш.), што падкрэслівае цесную далучанасць беларускай літаратуры да сучаснага жыцця.

Самабытнасць, адметнасць нацыянальнай мовы, культуры — гэта заўсёды дыялектычны сінтэз старога з новым. Таму паўстае задача стварэння новых моўных сродкаў для мастацкага раскрыцця новага зместу, новых тэм, якія яшчэ не знайшлі належнага развіцця ў беларускай літаратуры (напрыклад, гарадская тэма), з такой жа глыбінёй, псіхалагічнай перакананасцю, як вясковая тэма. Гэтая праблема вырашаецца шляхам семантычнага ўзбагачэння беларускай мовы пад уплывам рускай, творчага асваення і калькавання рускіх слоў, сплаўлення традыцыйнага з інавацыямі, выкарыстання вопыта рускай літаратуры.

Як бачым, разнастайны, складаны працэс развіцця моўна-выяўленчых сродкаў сучаснай беларускай літаратуры вядзе яе да жанрава-тэматычнага і стылёвага ўзбагачэння.